

RAFAEL ROCA

CULTURA I GENEROSITAT MENORQUINES.
LES II JORNADES D'INTERCANVI CULTURAL
(MENORCA, 27-29 D'OCTUBRE DE 2006)

Per obra i gràcia de la Societat Verdaguer, la Societat Catalana de Llengua i Literatura, l'Institut Menorquí d'Estudis (IME), la Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris de la Universitat de Vic, la Institució de les Lletres Catalanes i la Universitat de les Illes Balears, una vintena llarga de filòlegs i historiadors procedents de tots els territoris catalanoparlants ens aplegàrem el cap de setmana del 27 al 29 d'octubre de 2006 a l'extrem més oriental de la nostra geografia, a l'illa de Menorca, per a participar de les II Jornades d'Intercanvi Cultural. Entre els participants, en una gran part acompanyats dels seus consorts, figuraven M. Carme Bernal, August Bover, Francesc Codina, Josep M. Domingo, Pere Farrés, Manuel Jorba, Dolors Llambies, Josep Massot, Josep Moran, Lluïsa Plans, Ramon Pinyol, Joan Requesens, Xavier Rull, Margalida Tomàs, Ricard Torrents, Miquel Tuneu, M. Àngels Verdaguer i Joan Vilamala, de Catalunya; Jaume Corbera i Maribel Ripoll, de Mallorca; i Carme Garcia, Rosa M. Vercher i qui subscriu aquestes línies, del País Valencià; que durant tot el cap de setmana estiguérem custodiats per diversos oriünds, membres de l'IME (quin gran ajut, el de Josep Miquel Vidal Hernández i les germanes Josefina i Maïte Salord Ripoll!), que ben gratament resolgueren els imprevists i acompliren el paper de cicerones.

Era la segona vegada que, en només sis mesos de diferència, els expedicionaris xafàvem de manera organitzada i amb una mateixa intenció «ses Illes», idò la gènesi d'aquestes II Jornades se situa en la realització de les primeres, que amb el títol *Els escriptors mallorquins i Jacint Verdaguer* tingueren lloc a Mallorca els dies 28, 29 i 30 d'abril. El grup s'allotjà a l'hotel Es Mirador des Port, de Maó, on cal assenyalar que, només arribar-hi, la delegació valenciana fou comminada pel personal de servei (que, com és sabut, en veu de tots colors) a explicar quin tipus d'intercanvi s'hi tenia previst practicar. Aclarits els dubtes, el programa previst es desenvolupà amb la més absoluta de les ortodòxies.

D'aquesta manera, les II Jornades s'iniciaren el divendres dia 27 de novembre, a mitjan vesprada, amb la visita al Museu de Menorca, ubicat a l'antic convent franciscà de Jesús, que ens fou gentilment ensenyat i explicat (especialment les sales dedicades al segle XIX) pel Sr. Gustau Juan. Camí d'anada i de retorn del museu, en el nostre recorregut pels carrers maonesos, vam passar per davant de les cases de Vicent Albertí i Vidal, Antoni Febrer i Cardona i Nicolau M. Rubió

i Tudurí; i vam tenir ocasió d'observar els boïnders, els senyorialss balcons-mirador menorquins que remetent a l'època de dominació britànica.

Posteriorment, i ja a la seu de l'IME, tingué lloc la inauguració oficial de les jornades, que comptà amb els parlaments de Ricard Torrents, president de la Societat Verdaguera, August Bover, president de la Societat Catalana de Llengua i Literatura, i Manel Martí, jove Conseller de Cultura i Educació del Consell Insular Menorquí, que ens dedicà una afectuosa benvinguda.

De la mateixa manera que ja passà a Mallorca, les II Jornades giraven al voltant de quatre conferències del màxim nivell científic, i la primera d'elles fou pronunciada immediatament després de la inauguració. Anà a càrrec de la professora Josefina Salord Ripoll, presidenta del Consell Científic de l'IME, que llegí una lliçó magistral sobre *Verdaguer i Menorca*, en què realitzà un rigorosíssim repàs a la influència exercida i les relacions que el poeta de Folgueroles establí amb les personalitats i els escriptors menorquins, i que el portaren a «erigir-se en un dels fils conductors més sòlids per enllaçar la catalanitat cultural de l'illa de la Renaixença ençà». Segons la professora Salord, «la presència menorquina de Verdaguera, manifestada a través de múltiples formes i funcionalitats —relacions epistolars, referències dins la seva pròpia obra, valoracions crítiques, influències literàries, biblioteques particulars i institucionals, edició de textos a la premsa—, permet, en efecte, de resseguir les diferents etapes de la cultura insular contemporània des de l'ampli espectre dels grups i de les figures que n'impulsaren les manifestacions més significatives». I és que, tot i no trepitjar mai l'illa, Verdaguera esdevingué un «referent de primer ordre per a les dues grans figures que assenyalaren el salt qualitatiu de la catalanitat menorquina cap al Nou-cents»: Àngel Ruiz i Pablo (1865-1927) i Francesc Camps i Mercadal (1852-1929).

Reconfortats per la lliçó escoltada, els excursionistes ens traslladarem al Claustre del Carme, on vam ser obsequiats amb un àgape en què no faltaren la *fideuà*, el cava fresc —que ens ajudà a mitigar la inaudita calor que ha fet durant tot el mes d'octubre— i un excel·lent formatge.

El dissabte 28 estava dedicat a visitar la capital del ponent menorquí. A bord d'un autobús habilitat expressament per a l'ocasió, vam fer cap a la sala Jeroni Marquès del Cercle Artístic de Ciutadella, la segona entitat cultural més antiga de l'arxipèlag —fou creada un any després que la Societat Arqueològica Lul·liana de Mallorca—, que actualment celebra el 125 aniversari de la seua fundació (1881-2006), per a escoltar la segona conferència de les jornades. Oportuna i documentada, tingué per protagonista el professor Jaume Corbera Pou, de la Universitat de les Illes Balears, que parlà sobre *Mossèn Alcover i el Congrés de la Llengua (1906)*. Fou així com coneguèrem els inicis literaris i filològics del jove Alcover, les seues relacions amb Tomàs Forteza i Marià Aguiló, i determinats aspectes sobre la gènesi de la gran trobada filològica: «Va ser precisament a causa de la inquietud pels problemes de la sintaxi catalana que [Alcover] començà a congriar la idea de fer un congrés en què es debatés quina era la vertadera (...). El 25 de gener de 1904 anuncià públicament la nova iniciativa amb una conferència a l'Ateneu Barcelonès, i tot

d'una la idea va entusiasmar els ja nombrosos amics, adeptes i col·laboradors que el canonge havia fet amb el projecte del Diccionari, però Antoni Rubió i Lluch li va proposar que el congrés no es limitàs a l'estudi de la sintaxi, sinó que fos dedicada a la llengua en tots els seus aspectes, proposta que fou acceptada per Alcover».

El professor Corbera també explicà algunes de les anècdotes d'aquella magna i extraordinària manifestació internacional de la cultura catalana, de la qual acaba d'acomplir-se el primer centenari, com ara l'inici de la rivalitat entre Pompeu Fabra i mossèn Alcover, els únics dos «vertaders lingüistes o filòlegs»: la comunicació de Fabra, digué, «és un exemple extraordinari de la seva preparació lingüística i de la seva capacitat d'exposició sistemàtica, i li va valer l'admiració de tots els oients. (...) El seu prestigi com a gramàtic va sortir molt reforçat del Congrés, cosa que sembla que provocà l'inici de la rivalitat amb Alcover, amb qui fins aleshores havia tingut una relació cordial».

Acte seguit, procedírem a participar d'una ruta cultural i literària per Ciutadella que, curosament organitzada i encapçalada per Miquel Àngel Limón, responsable del Servei Municipal de Protocol, ens permeté conèixer una vila artística i literària. Des del saló gòtic de l'Ajuntament fins a la costa de Capllonch, tot passant per la Catedral i el Seminari, gaudírem d'una ciutat bella sens parangó, bressol de personalitats tan destacades de la nostra cultura com ara els historiadors i filòlegs Josep M. Quadrado, Francesc de Borja Moll i Josep Salord i Farnés. La ruta s'acompanya d'una tria de textos literaris —en la confecció de la qual van col·laborar les germanes Salord— que s'anaven llegint al lloc més adequat. Tothom quedà impressionat per l'alt nivell intel·lectual i la cultura que acredità el guia. El dinar de germanor, gentilesa de l'Ajuntament de Ciutadella, fou servit al restaurant Cafè Balear, situat al Pla de Sant Joan, a la vora del moll portuari. Fou un àpat exquisit i abundós, que els poetes de la Renaixença haurien qualificat d'opípar, i que ens permeté degustar el bo i millor de la gastronomia menorquina.

De retorn a la seu del Cercle, a mitjan vesprada, el professor Àngel Mifsud Ciscar, d'origen valencià i cap de la secció de Llengua i Literatura de l'IME, ens instruí amb una interessantíssima dissertació titulada *Menorca: quatre projectes per a la llengua en els tres darrers tombants de segle*; una conferència que, tot i produir-se a una «hora indigestible», segons exacta qualificació del ponent, aconseguí de mantenir ben despert i expectant l'auditori. En el seu repàs lingüístic, el professor Mifsud ens parlà del progressiu retrocés que el català experimentà a Menorca des del final del segle XVIII fins a meitat del XIX; dels lloables esforços del «primer» gramàtic de l'illa, Antoni Febrer i Cardona (1761-1841), «un referent de llengua culta per a les generacions posteriors de menorquins», ja que, «des de l'anàlisi del seu dialecte però tenint en compte el model unitari que des de sempre havia tingut la llengua, treballava perquè la seva gent disposés d'una eina d'expressió vàlida per a tots els usos i adaptada als temps que corrien»; de l'obra de Juli Soler i Siquier (1812-1879), que somià el camp menorquí com «una mena d'Arcàdia idíl·lica» en què la llengua tenia el seu paper, limitat, això sí; de Jaume Ferrer i Parpal (1817-1897), «ànima i factòtum» del periòdic «Es Menorquí», i de la seua preocupació

per —en plena substitució espanyola— mantenir un «dielècte» menorquí operatiu: «però sota mínims, per evitar que no faci competència a la llengua “nacional”», per a, en cas de ser conquistats per una potència estrangera —els russos, per exemple—, poder «presentar-lo als conquistadors com una alternativa de llengua oficial més fàcil i econòmica que no la substitució. Així, si algun dia l'illa tornava a Espanya, sempre seria més fàcil el retorn al castellà des del dialecte, que no des de qual-sevol llengua estrangera». L'observació del professor Mifsud a tan estrambòtica estratègia sociolingüística no pot ser més divertida: «Per a Parpal, “cultivar” el dialecte a Menorca sense que faci ombra a la llengua de la “nació” és, també, alta política internacional»; i, finalment, de la rapidesa amb què les normes ortogràfiques de 1913 foren acceptades per alguns sectors menorquins.

Posteriorment a la conferència, es produí el retorn a Maó. El sopar no estava contemplat al programa, i els expedicionaris el formalitzaren de la manera que millor saberen. El grup majoritari ens dirigírem al centre de la capital menorquina, i, entre els crits d'eufòria dels clients que seguien per televisió la retransmissió esportiva, férem un lleuger àpat a la terrassa del bar «La Bombilla», un local ubicat en un marc incomparable, en la confluència entre el carrer Sant Roc i la plaça Bastió.

El diumenge 29 l'expedició es traslladà fins a la població des Migjorn Gran per a assistir a la conferència que, sobre *Poesia popular: els glosadors a Menorca*, pronuncià el professor i poeta Joan Francesc López Casasnovas, exdiputat al Parlament Balear i exconseller de Cultura, Educació i Esports del Consell Insular de Menorca. La xerrada, altament amena i instructiva, tingué lloc a la Biblioteca municipal des Migjorn, el «sancta sanctorum» de la lírica popular menorquina, en paraules del conferenciant, ja que conté el llegat documental del gran folklorista menorquí Francesc d'Albranca, pseudònim del metge Francesc Camps i Mercadal, natural d'aquell municipi. El professor López Casasnovas inicià la seua intervenció de la mateixa manera que els glosadors menorquins començaven els seus recitals, és a dir, amb una invocació a la divinitat, que digué així:

«Déu me do sabiduria
per poder-vos explicar
un fenomen singular
que és sa nostra poesia,
que és es glosat popular.
Si vos puc interessar,
en tindré grossa alegria.
Oh Déu meu, Santa Maria,
ajudau-me a començar.»

A continuació realitzà una dissecció de l'estructura, la morfologia i la intenció de les gloses, composicions líriques populars i improvisades, sovint de caràcter burlesc, que recorren tot l'espectre social i temàtic, ja que, segons el professor López Casasnovas, «en els glosats trobam la religiositat, les creences i les supersticions; els pobles que parlen uns dels altres; les fórmules cabalístiques o lingüístiques inintelli-

gibles com a màgiques (els primers mots de l'Evangelí de Sant Joan com a oració que té la virtut de tallar els cap-de-fibrons), la consideració sobre els diferents oficis (mariners, pagesos, teixidors, sabaters...), el criteri sobre els avantatges i inconvenients del matrimoni, trets de misoginisme, la resignació davant la fatalitat, les amors i les passions, els crims i les fetes heroïques, etc.: tot açò configura, per poc que ens hi fem, un retaule bigarrat d'un temps i un país». També féu un repàs dels glosadors menorquins més il·lustres, com ara mestre Josep Vivó, Joan Gomila i Olives «Gomileta», Joan Tudurí «n'Elionor» (pel nom de sa mare), Llorenç Pons Sintes «Barato», Josep Reixart i Mora i na Margalida Pons Mascaró, l'extracció social dels quals «és humilíssima, com el públic al qual habitualment s'adrecen. Entre ells hi ha tota mena de jornalers, missatges, pagesos, araders, ferrers, pescadors, moliners, carreters; excepcionalment hi pot haver qualche lletraferit (...). Els més pobres devien aspirar a una certa professionalització i per açò són els que millor coneixem».

A més dels components de l'expedició, entre l'auditori es comptava un gran nombre de membres de l'IME. Tots quedàrem a bastament satisfets amb un parlament que destacà per la seua originalitat, erudició i simpatia. I, pels qui vulguen llegir-les, cal dir que les quatre conferències seran publicades al núm. 15 (2007) de l'«Anuari Verdaguer. Revista d'Estudis Literaris del segle XIX». Finalment, passà a saludar-nos l'alcalde des Migjorn que, ben amablement, ens obsequià amb un bell facsímil del quinzenari migjorner «Llum Nova» (1912-1913).

Acte seguit, i a la mateixa Biblioteca, a les parets de la qual hi havia cartellots amb versos extrets de l'Auca de la Biblioteca, de Joan Vilamala, tingué lloc la reunió plenària de la Societat Verdaguer, en què diversos dels seus membres apuntaren la conveniència de continuar amb aquell tipus d'activitats amb la convocatòria d'una nova trobada a València. Trobada que, ateses les especials condicions sociopolítiques i culturals que actualment presenta el País Valencià, adquiriria un valor simbòlic ben important i necessari, de cara a aturar l'esquinçament lingüístic i cultural que des d'alguns sectors socials s'hi està portant a terme. Posteriorment, el gruix de l'expedició (els valencians haguérem de marxar cap a l'aeroport) es traslladà al municipi de Fornells per a participar d'un dinar que tingué lloc al restaurant «Es Pla», i que posà el punt i final a tan magnífiques jornades.

I és que la realització d'aquest tipus d'activitats «itinerants» té uns efectes acadèmics i humans altament positius, per a la nostra cultura. Les de Menorca, ben suggestives i agradables, han fet patent l'estima dels menorquins per la seua història, llengua i literatura, i han mantingut, si no superat, el nivell assolit a Mallorca. Les quaranta-vuit hores viscudes a la pàtria d'Antoni Febrer i Cardona ens han deixat un molt bon regust de boca, i ens han fet veure que, des del seu particularisme, el menorquí és un poble perfectament integrat en la cultura catalana que poseeix, si més no, tres excels característiques: una accentuada personalitat, una gran bonhomia i una immensa generositat. I d'això, en tenen bona part de responsabilitat els membres de l'Institut Menorquí d'Estudis, que tan afablement ens acolliren.